

Environmentální a společenské aspekty bydlení v zeleni: proměny zahradních měst a zelených čtvrtí v historii

V této práci bych se chtěla zaměřit na zhodnocení a porovnání ideálů, s jakými byla zahradní města budována, a do jaké míry jim odpovídá realita dneška. Dále se budu zabývat dnešními formami tohoto typu bydlení a klást si otázku, kam se posunula hodnota a význam bydlení v zelených čtvrtí a jaké jsou environmentální souvislosti tohoto způsobu života. Jako příklad jsem si vybrala městskou část Prahy 4, Spořilov, který byl vybudován ve 20. letech 20. století jako zahradní město.

Navrácení
zeleně do měst

Ačkoli město od svého vzniku zeleň vylučovalo ve prospěch lidské společnosti a sídel, zahrádky a veřejná zeleň se do měst záhy začaly vracet. Ať již jde o ranné dělnické čtvrti v anglických industriálních městech průmyslové revoluce, kde se venkovská idyla důvěrně známý způsob života alespoň částečně napodoboval rodinnými domky (byť řadovými) s vlastním dvorkem za domem (jakkoli miniaturním), nebo pozdější koncepce zahradních měst podle britského urbanisty Ebenezera Howarda¹, je patrné, že otázku zeleně urbanismus dnes může jen těžko přehlížet.

Vliv zeleně na
lidské zdraví

Vliv zeleně na duševní i fyzické zdraví lidí ve městech je obecně znám². Již v polovině 19. století americký básník a esejista, Henry David Thoreau, vyjádřil myšlenku, že parky a zeleň ve městech jsou nezbytné pro duševní zdraví městských obyvatel, kteří jsou izolováni od přírody (Thoreau 1991). Tuto myšlenku zhmotnil, zakladatel krajinné architektury, Frederick Law Olmsted, když ve stejné době založil Central Park v New Yorku, aby městští obyvatelé lapeni v betonové poušti měli kde osvěžit svou unavenou mysl. Toto tvrzení potvrzují i pozdější výzkumy amerických environmentálních psychologů zabývajících se vlivem městské zeleně na lidské chování

Vznik Spořilova

(Ulrich, Kaplanovi).

Zahradní město Spořilov bylo navrženo za první republiky s cílem

¹ Ebenezer Howard se proslavil jako zakladatel hnutí zahradních měst, které se rychle rozšířilo v Evropě i v Americe. Tuto koncepci představil ve svém díle *Garden Cities of To-Morrow* (1902).

² Kromě přímého vlivu zeleně na lidské zdraví, jako je zvyšování vlhkosti, snížení hluku a prašnosti, je také významný podíl zeleně na snižování teploty ve městech. O psychickém působení zeleně na duševní zdraví lidí hojně pojednávají zmiňovaní environmentální psychologové.

poskytnout zdravé a levné bydlení ve vlastních rodinných domcích středním vrstvám obyvatelstva.³ U zrodu této čtvrti stál vrchní ředitel Vinohradské spořitelny Václav Sklenička, který podle Howardova vzoru postavil na okraji tehdejší Prahy zahradní město a rozprodával ho na úvěr zúročený poměrně nízkým procentem (Branald 2002). O velkorysosti investora svědčí více než šest hektarů vyhrazených zeleni uvnitř zástavby, která čítala dvanáct set domků (Branald 2002: 7). V duchu Howardovy koncepce byl i Spořilov projektován jako relativně samostatné a soběstačné město (ačkoli, jak ve svých pamětech píše Adolf Branald, v prvních verzích náborových letáků byl z opatrnosti volen název „zahradní předměstí“, aby snad hlavní město nepolekali). Způsob propagace nové zahradní čtvrti se o mnoho neliší od upoutávek na bydlení v dnešních satelitních městečkách za Prahou:

Ideálem obyvatelů velkých měst je RODINNÝ DOMEK za branami města, se zahrádkou sluncem prozářenou, která poskytuje osvěžení a uklidnění po denní práci nejen velkým, ale hlavně dětem. Dopřejte proto sobě i jim čistého vzduchu, klidu a dobrého bydlení za levný peníz, kterým si však kromě toho zajistíte nemovitý majetek. (Branald 2002: 8)

Společenské
vztahy

Spisovatel Adolf Branald, který zde žil přes sedmdesát let, popsal společenský život takto vzniklé čtvrti. Snad protože jsou zde ulice pojmenované podle amerického vzoru podle světových stran, či protože má Spořilov svoji „main street“ (Hlavní) a „central park“, první obyvatele Branald přirovnává ke kolonistům v Americe. Rychle se zde vytvářely sousedské vztahy⁴ a pocit sounáležitosti⁵; lidé se ochotně sžívali se svým novým domovem a mezi sebou navzájem. Významným faktorem a předpokladem bohatého kulturního i hospodářského života však nebyla jen společenská atmosféra doby, ale také pečlivě a velkoryse navržený územní plán, který nechával prostor pro občanské aktivity a zodpovědnost⁶.

³ Tímto se Spořilov odlišoval od luxusnějších čtvrtí jako Hanspaulka, Ořechovka či Barrandov, které vznikaly kolem Prahy ve stejné době, ale jejichž poslání bylo „méně demokratické“.

⁴ „Jeden potřeboval druhého, jinak to nešlo. Kdo rozuměl plynové karmě, pomohl tomu, kdo uměl založit kompost, znalci přes mrkev byli vyhledáváni těmi, kdo uměli leštit parkety.“ (Branald 2002: 16)

⁵ V roce 1929 začaly vycházet Spořilovské noviny a jak poznamenává Branald, „stále bylo o čem psát – oslavovalo se, zahajovalo se, bouřilo se, vyvracelo se, vítalo se“ (Branald 2002: 16). Významným společensko-tvorným prvkem byla i společná ranní půlhodinová cesta na tramvaj: „Mladým poskytla pravidelná ranní procházka příležitost k přátelskému seznámení i k zamilování. Starší páry probraly politiku, sport a společenské události. Jedinci začali splývat v obec“ (Branald 2002: 17).

⁶ Některé plochy veřejné zeleně byly ponechány lidové tvořivosti: Na jednom z náměstí se obyvatelé složili a vysázeli třeshňovou alej (z dlouhodobého hlediska se to neukázalo jako šťastné řešení – místním dětem se těžko vštěpovala odpovědnost za tyto stromy, a tak byli tito invalidní veteráni nedávno odstraněni), jinde vsadili na ořech.

Pro srovnání se budu nyní věnovat konceptu dnešních zelených čtvrtí, snad relativně

Dnešní zelené
čtvrti

dostupném středním a vyšším vrstvám (tedy podobné klientele jako kdysi Spořilov). Při prohlídce internetových stránek realitních kanceláří a nejrůznějších developerských firem, zjistíme, že

„bydlení v zeleni“ je dnes velmi populární. Vznikají satelitní městečka rodinných domků s vlastními zahrádkami (stejně jako kdysi Spořilov) v atraktivních lokalitách, kde je blízko jak do přírody, tak do města. Tak např. luxusní bydlení v Praze u Modřanské rokle se může pochlubit „nejzdravějším ovzduším v hlavním městě“ (Libušský dvůr), snadnou dostupností obchodních center, lékařů, škol a školek, středisek volného času a snad i samotného centra (zde však propagační materiál přiznává, že trasa metra má být dokončena „již roku 2012“). Velmi podobně se vyjadřují i investoři residenčního bydlení v zelených čtvrtí „Slunečný vršek“, „Central Park“ a dalších. Často se zde inzeruje „výhled na Prahu“, „čistý vzduch“ a „klid uprostřed zeleně“, mimochodem stejné vlastnosti, které byly inzerovány ve dvacátých letech i pro Spořilov. Potud tedy paralely mezi zahradním městem minulosti a zelenou čtvrtí dnes. Podstatný rozdíl spočívá v hodnotovém pojetí a územním plánování. Chybí zde jakási velkorysost první republiky a veřejný rozměr. Doba ani místo bydliště není nakloněna pospolitosti a sousedským vztahům. Lidé zde nesdílí společný prostor a většinou ani ty dopravní prostředky na cestě do práce. Tlaky investorů vedou k dalšímu zahušťování zastavěné plochy. Automobil je zde absolutní nutností.

Spořilov 21.
století

Jak vypadá život na Spořilově v 21. století? Jak jsme viděli, život této zahradní čtvrti mohl směřovat k ekologicky příznivému způsobu života (množství malých prodejen a částečné samozásobitelství vlastní produkcí

ze zahrádek vedlo k relativní soběstačnosti oblasti, dobré sousedské vztahy podporovaly sdílení a svépomoc, vedl se bohatý společenský a kulturní život, pěstovaly společné hodnoty). Dnes je Spořilov součástí vnitřního města, jezdí sem autobusy, metro i tramvaj. Poněkud nedobrovolně zůstal Spořilov vymezen, spíše sevřen, mezi třemi komunikacemi dálničního typu⁷. Lukrativnost dnes spočívá v snadné dostupnosti, bezproblémovém parkování, a množství zeleně. Ačkoli si městečko stále zachovává něco z prvorepublikové atmosféry, vytrácí se z něj osobní rozměr. Ne, že by se zde nepodnikalo, ale na náměstí kdysi lemovaném obchůdky pro místní potřeby jsou dnes výpočetní agentury a přepychový nábytek. Jak se

⁷ Úryvek z novin, který popisuje Spořilov koncem 20. let, se dnes jeví jako hořká ironie: „Spořilov jest báječně tiché městečko, neslyšíš řinčení tramvaje, ani houkání aut. Všichni nervozní lidé by se sem měli nastěhovati, neboť v tom božském klidu by se jejich nervy brzy uzdravily. Jak lehce se tu dýchá svěží vzduch bez prachu a čoudu a jak sladce se tu spí...“ (Branald 2002: 11)

trefně vyjádřil Branald „máme panoptikální zahradní náměstí bez lidí“ (275). O pozemky je zájem a noví majitelé často neohledupně původně střídmé domky zvětšují, přestavují či dokonce boří úplně a staví nové, lepší a větší. Pocit sounáležitosti mizí, roste anonymita.

Spořilov 21.
století

Ačkoli se život na Spořilově za posledních 70 let proměnil a v lecčems vzdálil původnímu ideálu, jsou zde i pozitivní trendy, které mají naději se do budoucna šířit. Občanská angažovanost se znovu začíná rozvíjet, jak o tom svědčí např. občanské sdružení Spořilov založené v roce 2007 s cílem řešit dopravní situaci v lokalitě, nebo studie na rekonstrukci náměstí, která ctí původní záměr a navrácí tento prostor především lidem. Na rozdíl od dnešních satelitních zelených čtvrtí, může Spořilov vsadit na tradici a vazbu k místu, která za komunismu a v porevolučních letech stagnovala (nikdy ale nezmizela úplně). Environmentální souvislosti bydlení ve společnosti zodpovědných občanů s úzkou vazbou na místo jsou přirozeně jiné než bydlení v anonymitě a izolovanosti satelitních, byť zelených, čtvrtí.

Zdroje:

Branald, Adolf. *Převleky mého města*. Academia, 2002

Howard, Ebenezer. *Garden Cities of To-Morrow*. 1902

Thoreau, David. *Walden*. Paseka, 1991

Žák, Ladislav. *Obytná krajina*. Svoboda, 1947.

Internetové zdroje:

Spořilovské noviny: <http://www.sporilov.info/index.php>

<http://www.libuskydvur.cz/oprojektu.html>

http://www.metrostav.cz/cz/aktuality/aktualni_informace/detail?id=1103